

Omādēr
Gājā

МАЗМҰНЫ

Н. Қапалбекұлы. Алғысөз

ОМАРБЕК ЖАНТАЕВ - ХАЛЫҚ БАТЫРЫ 3

Қ. Алдажұманов.

1930 ЖЫЛДАРДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ

ЖӘНЕ ШАРУА КӨТЕРІЛІСТЕРІ 6

Т. Омарбеков

ҚАСТЕК ЖӘНЕ ҚОРДАЙ АУДАНДАРЫНДАҒЫ

КОЛЛЕКТИВТЕҢДІРУГЕ ҚАРСЫЛЫҚ 29

Н. Қапалбекұлы.

БЕКБОЛАТ ӘШЕКЕҰЛЫ ЖАЙЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ? 34

Естелік-әсселер

БАТЫРЛАР БАР РУХЫНДЫ ОЯТАР

немесе «банды» атанған

Омарбек Жантаев туралы толғам 54

Т. Кәдірұлы. ЕР ЕСІМІ ЕЛ ЕСІНДЕ 80

Қ. Дүйсен. ҰРПАҚ АМАНАТЫ 87

Омарбек батыр жайлы әдеби шығармалар

Н. Қапалбекұлы. Хикаят

СҮЙҚТӨБЕНИҚ ҰЛАРЫ 92

Ж. Арғымбайұлы.

СҮЙҚТӨБЕ АЛЫСТАН КӨРІНЕДІ 121

Н. Ақыш. Повестен үзіндеi

ЖАНЫМ САДАҚА 132

ШЕЖІРЕ СЫР ШЕРТЕДІ 155

650*Омарбек батыр*

**ҚАСТЕК ЖӘНЕ ҚОРДАЙ
АУДАНДАРЫНДАҒЫ
КОЛЛЕКТИВЕНДІРУГЕ ҚАРСЫЛЫҚ**

ОГПУ құжаттарында бұл аудандардағы наразылыққа бәрінен бұрын байлар кінәланады. Оларда Қастек ауданының бұрын қуғын-сүргінге ұшыраған кәмпескелеу науқанында Оралокругіне жер аударылған, бірақ жасырын қайтып оралған «жартылай феодал» Құдайбергенов Шалтабай, сондай-ақ қамаудан қашып шығып елге келген Байғарин Әміржан, Тоғанасов Қайнаш, ағайынды Жантаевтар Башқай мен Омарбек, Исаев Мәшәріп тәрізді кісілердің тау арасында қарулы отрядтар ұйымдастырып, ұрлық-қарлықпен айналысы туңғылдырылған.

Бұл адамдар сонымен қатар Қастек ауданындағы №10, 11, 12 ауылдардың байларымен байланыстар орнатқан. ОГПУ деректерінде жасырынып жүрген байлардың аталған ауылдардағы Шарықшынов Еңкелет және Сейілхан, Жақайбаев Рақымбай, Мырзалиев Айдаболсын тәрізді кісілермен 1931 жылдың сәуірінің басында түнде халықты көтеріліске көтеруге келіскендері айтылады. Бірақ ОГПУ-дің тергеу кезінде зорлық-зомбылық жолымен өндіріп алған осы «тұжымдарын» дәлелдейтін деректер архив қорынан кездесе қоймады.

Дегенмен де, жоғарыда аталған ауылдарда арада біраз уақыт өткеннен кейін 1931 жылдың маусым айында халық наразылығы көрініс берген. Қастеков Оразалы деген басқарған шаруалар 20 маусымда

Омарбек батыр

Комсомол атындағы колхоздың кеңесіне баса қоктеп кіріп, ауылдық кеңес кеңесін өртеген, кооперативтерді талқандап, олардағы тауарларды өзара үлестіріп алған. Мұнан соң олар «Ұмтыл» колхозының малдарын алдарына салып, дүркіретіп айдал әкеткен.

Аудан орталығында шұғыл ұйымдастырылған комсомолдар мен коммунистерден тұратын коммунистік отряд екі рет, алғаш 17-18 маусымда және 5 шілдеде жалпы сандары 300-дей адамға жеткен көтерілісшілер отряды мен №11, 12 және 14 ауылдар маңында қақтығыстарға барған. Қарулы қарсылыққа тап болған коммунистік отрядтар атыстан қаймығып, Отар темір жол стансасына қарай шегіне қашқан. Бірақ көп кешікпей көмекке келіп жеткен қызыләскер бөлімдерімен Аңырақай тауында болған екі шайқастан кейін көтерілісшілер талқандалған. Бірақ, бұдан соң да ауылдар тынышатала қоймады. 1931 жылдың 11 қыркүйегінде (ал осында уәкіл болып келген Ораз Жандосовтың Голощекинге және ПП ОГПУ-ға, сондай-ақ Қордай аудандық паритя комитетінің хатшысы Харитоновқа жазған хатында - 12 қыркүйекте) Қордай ауданының «Ұмтыл» ауылдындағы көтеріліс кеңінен айтылған. Оған 200-дей адам, яғни барлық колхозшылар, соның ішінде кейбір коммунистер және комсомол мүшелерінің көпшілігі қатысты. Көтерілісті Серғазы Жақсыбаев, Омар Жақсыбаев, Досымбай Қазымбетов, Тұнғышбай Сламбаев, Нұржан Қарабаев, Әлжан Жарықбаев, Шықа Сарықұлов, Петр Сыроваткин деген кісілер ұйымдастырған және басқарған. Көтеріліс кезінде

Омарбек батыр

осындағы аудандық партия комитетінің астық даярлауға байланысты жүрген уәкілі Айтеков Зайтты көтерілісшілер атып өлтірген. Ауылдық кеңестің төрағасы Рыспаев Садық және аудандық атқару комитетінің уәкілі Кравченко оңбай таяқ жеді.

Көтерілісшілер кооперативті тонады, 14 арбадан тұратын астық керуенді өзара бөлісіп алды. Көтерілістің алғашқы күні-ақ 14 қой сойылып, 3-5 мың пүттай астық талан-тараж болды. 39 жылқы, 1 түйе жымжылас жоғалып кетті. Көтерілісті бастаушылар Қордай ауданындағы көрші «Оян» және «Алға» ауылдарының және Шу ауданындағы ауылдарда болды.

...Қазақстандағы ұлт-азаттық қозғалыстары тарихы мынаны мойындауды талап етеді деп ойлаймыз: Қазақстанды империялық отарлаудың, қанаудың шектен шығуы, мұндайда әсіресе қазақ халқының даму жолындағы өзіндік әлеуметтік-экономикалық өзгешеліктерді көзге ілмеу, жергілікті халықты тапқа бөлінбей, біртұтас ұлт ретінде ұлттық мұддені, әдет-ғұрыпты және салт-сананы азат етуді басқарудан басқа ұлттық мемлекеттік жүйені өз тарихында бұрын бастан кешпеген, көріп білмеген қазақ тәрізді халық өз орталарынан ұлт азаттық қозғалысын басқаратын ханды сайлады. Міне сондықтан да алғаш Ресей, сонынан кеңес империясының өктемдігіне қарсы күрескен наразы халықтың хандық басқаруға құлышынысын айыптамай, тарихи занды құбылыс деп қарағанымыз жөн

Көтерілісті басуға тұрақты әскер белімдерінің және ұшақтың келуі осында өлкелік партия комитетінің уәкілі болып келген Ораз Жандосовтың өтінішінің

нәтижесі деуге бізде негіз бар. Жоғарыда біз атап кеткен 1931 жылы 2 қыркүйекте Отар стансасынан түнде Голошекинге және т.б. жазған хатында ол былай дегені белгілі: «Біздің тараапымыздан үгіттер және келісімдер жүргізу әдісі тиімсіз болар еді. Қазір бұл бандыларды қарудың күшімен жойып жіберу керек. Олар географиялық және топографиялық жағынан ылғи да халықтан оқшаулануда. Сондықтан да оларға қарсы қарулы күштер жіберу керек. Өйткені олар қорғанушы жақ ретінде жергілікті жағдайды жақсы білетіндіктен ең қолайлы орындарға (тау шындарына, өткел бермес асуларға, тұйық шатқалдарға) бекініп алған. ...Бандылар тұтас топтардан тұратындықтан ең болмаса олардың рухын түсіру үшін, ең болмаса бандылар әрекет ететін аудандардағы ел арасына қажетті листовкаларды тарату үшін оларға қарсы ұшақ жіберген жөн болар еді. Онан соң, әрекет етуші бандылардың өзін жойып жіберу керек. Өйткені, оларға қарсы куресті созып жіберу зиянды материалдармен ғана шектеліп қоймай, сонымен қатар бұқараның көңіл-күйіне теріс әсер етеді.

Халыққа жаны ашыған үкімет орындары болмады. Көтеріліс қатаң жазаланды. 1931 жылы 27 қарашада Қастек ауданының 12-ші ауылында көтерілістің белсенді басшысы Әрсеков өзінің 8 серігімен тосқауылға тап болды. Жұмабаев Көпшілбай дегеннің үйінің жанындағы осы қарулы қақтығыста Мәділов Нұрбек өліп, бір адам жаралып, қалған көтелісшілер Әрсековпен бірге еріксіз қолға түсті. Жалпы жазалауға келсек: барлығы 250 адам көтеріліске қатысты деген кінәмен тұтқындалды. Қазакстан ПП ОГПУ-ның

Омарбек батыр

Ерекше Үштігінің 1931 жылғы 23 қарашадағы, 1932 жылғы 28 қантардағы және 19 ақпандағы қаулыларымен 28 адам ату жазасына кесілді. 107 адам 1 жылдан 10 жылға дейінгі әртүрлі мерзімдерге еңбек түзету лагерлеріне қамалды. Қазақстанның өз ішіндегі аудандарға 3 жылдан 5 жылға дейінгі мерзімдерге 11 адам жер аударылды. Алдын ала тұтқында отыру мерзімі есебінен 22 адам босатылды. 1 адам 3 жыл мерзімге еңбек түзету лагеріне шартты түрде сottалды.

Ал, көтерілістерді бастап шыққан Омарбек Жантаев ұзақ уақыт берілмей тау, шатқал, құзар-шындарды паналап ұзақ күресті. Дегенмен, ақыры ОГПУ жендеттері оны атып өлтіріп, басын кесіп алғып, мақтанып басшыларына көрсетуге Алматыға алғып кетті.

Бұл көтеріліс - қазақ тарихындағы ақтаңдақтар ешуақ ұмытылмақ емес.

**Талас ОМАРБЕКОВ,
КР ҰҒА құрметті академигі, тарих ғылыминың
докторы, профессор**